

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

เรื่อง

ผ้าขาวม้าร้อยสี

เว็บไซต์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ชุมชนในท้องถิ่น
อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี
งานวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา 2559
ศึกษาวิจัย นายนิรุทธ จีระจิรญา และคณะ
มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี

กระบวนการทอผ้าจากไหมประดิษฐ์

การผลิตหลอด หรือ กรอถ่าย กระบวนการทอผ้าเริ่มจากขั้นตอนแรก คือ การนำไหมประดิษฐ์ซึ่งม้วนเป็นโຈจากโรงงานมาผลิต หรือ กรอถ่ายจากโຈเข้าหลอดด้วยอุปกรณ์ คือ “ไน” กับ “ระวึง” (ไน บางแห่งเรียก หลา ทางภาคเหนือเรียกว่า กง, เฝียน, เพียน ระวึง บางแห่งเรียก กง)



ขั้นตอน

- ❖ นำไหมประดิษฐ์มากลึงกับ “ระวึง”
กระจายเส้นด้ายออกเพื่อไม่ให้พันกัน
- ❖ ดึงปลายด้ายจากหัวของใจด้าย มาผูกกับ
หลอดที่จะกรอ และเสียบหลอดเข้ากับแกนใน
- ❖ ใช้มือขวาหมุนวงล้อของไ้ มือซ้ายประคอง
เส้นด้ายให้วิ่งขึ้นลงบนหลอดด้ายตาม
แนวนอน
- ❖ เมื่อกรอด้ายจนหมดใจเต็มหลอดแล้ว จึง
เปลี่ยนหลอดใหม่มาผลัดหลอดต่อไป



กระบวนการทอผ้าจากไหมประดิษฐ์

การตั้งลาย คือ การกำหนดลายโดยวางด้ายตามตำแหน่งบน
อุปกรณ์ คือ “ม้าตั้งลาย” ซึ่งทำเป็นราวมีหลักสำหรับเสียบหลอดด้าย
(บางแห่งเรียก ราวหลักด้วย ราวตั้งหลอด การทอผ้าแบบโบราณ ใช้
อุปกรณ์ เรียกว่า ม้าสะกด)



ขั้นตอน

- ❖ คำนวณความยาวของผ้าและลายที่ต้องการทอ กำหนดตำแหน่งในการวางด้ายแต่ละสีเรียงจากขวาไปซ้ายตามลำดับสีของลายที่กำหนด
- ❖ นำหลอดด้ายที่มัดไว้ตามจำนวนสีของลายที่จะทอ มาวางตามตำแหน่งที่กำหนด โดยเปรียบกับหลักบนม้าตั้งลาย



กระบวนการทอผ้าจากไหมประดิษฐ์

การค้นด้าย คือ การกำหนดความกว้างยาวของด้ายยืน ให้ได้ความกว้างยาวตามที่ต้องการจะทอ ใช้อุปกรณ์ คือ “ม้ายั่งลาย” “ม้ายืน” (บางแห่งเรียก หลักคั่น) และ “กระบอกลอยด้าย”



ขั้นตอน

- ❖ ดึงปลายด้ายจากทุกๆ หลอดบนม้ายัดรวมกันตามลำดับที่จัดเรียง
- ❖ ใช้กระบอกจูงด้ายซึ่งทำจากไม้ไผ่มาคล้องด้ายทั้งหมดติดประคองเส้นด้าย นำมาพันบนม้ายัดเพื่อทำเป็นด้ายยืน
- ❖ เดินสาวด้ายวนกลับไป-มา คล้องหลักที่ม้ายัด เริ่มจากซ้ายหรือ ขวา ขึ้นกับการคำนวณจำนวนผ้าที่ต้องการทอ
- ❖ เดินคันด้ายให้ครบตามจำนวนความยาวของผ้าที่จะทอ โดยปกติจะคันด้ายยืนจำนวน 50, 70, 80 ผืน

กระบวนการทอผ้าจากไหมประดิษฐ์

การร้อยพันหวี หรือ สอดฟืม คือ การสอดเส้นด้ายที่ผ่านการเดินด้ายแล้ว มาร้อยใส่ในช่องพันหวี หรือ ฟืมซึ่งมีลักษณะเป็นกรอบสี่เหลี่ยมผืนผ้า ทำจากไม้หรือ โลหะ มีฟันเป็นซี่ ๆ คล้ายหวี เป็นช่องสำหรับสอดด้ายยืน ฟันหวี หรือฟืมทำหน้าที่กระทบด้ายพุ่งที่สอดขัดกับด้ายยืนให้เรียงชิดกัน หวีมีขนาดความกว้างและความถี่ต่างกัน และเป็นตัวกำหนดจำนวนเส้นด้ายยืน อุปกรณ์ที่ใช้ คือ **หวี หรือ ฟืม ขอบรับด้าย** (บางแห่งเรียก **ไม้กวัก**) ซึ่งเดิมทำจากไม้ไผ่ ปัจจุบันประยุกต์ทำจากไม้บรรทัดเหล็ก

ขั้นตอน

- ❖ นำด้าย มาร้อยใส่ในพื้นหวี หรือฟืม ขั้นตอนนี้ ต้องช่วยกัน 2 คน
- ❖ คนที่ 1 ส่งด้าย โดยติดเส้นด้ายที่ผ่านการร้าว มาแล้วออกจากกลุ่มด้าย ให้เส้นด้ายไปเกี่ยวข้องกับ ขอบด้ายที่คนที่ 2 ถือสอดรับอยู่ในพื้นหวี
- ❖ ร้อยเส้นด้ายทีละเส้น ให้เข้าไปอยู่ในพื้นหวีทีละ ช่องให้ครบทุกเส้น จนกว่าด้ายจะหมดครบทุกช่อง ตามจำนวน



กระบวนการทอผ้าจากไหมประดิษฐ์

การหิวเก็บความยาวเข้าม้วน เป็นการนำด้ายยืนที่ร้อยพันหิ้ว หรือเข้า
ฟืมแล้ว มาแผ่เส้นจากที่ถักเปียเป็นก่าอยู่ให้กระจายออก พร้อมกับหิวเก็บเข้า
ไม้ม้วนผ้า ขั้นตอนนี้ต้องช่วยกัน 2-3 คน อุปกรณ์ที่ใช้ คือ ม้าหิว สำหรับวางขึง
ด้ายที่จะม้วนปลายด้านหนึ่งมีคานหวม้วนซึ่งมีใบพัดสำหรับถีบติดอยู่ สำหรับ
ทับเส้นด้ายให้ตึงสะดวกต่อการหิว ไม้ม้วนผ้า หรือ ไม้กะพั้น สำหรับม้วน
เส้นด้ายที่ถูกแผ่กระจายออกให้เรียงเส้นเป็นระเบียบ พันหิ้ว กะนัด (ไม้แบบ 2
อัน สำหรับขัดเส้นด้ายบน-ล่าง กันด้ายยุ่ง) ไม้เรียว



ขั้นตอน

- ❖ นำด้ายที่ร้อยพื้นหวีมาวางขึงบนม้าหวี โดยสอดด้ายผ่านม้าทับหนีบให้แน่นเพื่อดึงด้ายให้ตึง
- ❖ นำปลายด้ายด้านที่มีพื้นหวีไปวางบนคันห้วม้วนด้านตรงข้ามกับม้าทับ ผูกด้วยเป็นระยะๆ เชือกกับแกนของไม้ม้วน
- ❖ สอดกะนัด เข้าวะหว่างด้ายบนถ่าง กลับกะนัดและผูกกะนัด 2 อันไม่ให้หลุดออกจากกัน

❖ คนที่ 1-2 จับฟืมด้านซ้าย-ขวา ค่อยๆ ขยับฟืมออกโดยให้หน้าฟืมชนานกับลูกม้วน ซึ่งจะช่วยให้หิ้งง่ายขึ้นตรวจสอบพื้นหวี ให้มีด้ายอยู่ครบทุกซี่ และคัดด้ายโดยใช้นิ้วมือดึงเส้นด้ายให้แยกจากกัน และใช้หวีสางด้ายไปพร้อมๆ กันเพื่อจัดเส้นด้ายสลับบน-ล่าง ให้เรียงตัวสม่ำเสมอเรียบร้อยไม่พันกัน

❖ คนที่ 2 ม้วนเส้นด้ายเข้าในแกนของไม้ม้วน โดยการถือบัตรสี่ปั่นแกนไม้ด้านที่ผูกไว้กับม้ารู หวีและม้วนด้ายเก็บจนหมดความยาวของเส้นด้าย

กระบวนการทอผ้าจากไหมประดิษฐ์

การเก็บตะกอลา หรือ ลาหูก (บางแห่งเรียก ลา หรือ หูก)
คือ การร้อยเชือกสีขาวคล้องเข้ากับด้ายยืนที่หวีเก็บม้วนแล้วเพื่อหิว
เส้นด้ายยืนไว้ทุกเส้น การทอผ้าปกติใช้ 2 ตะกอลา แต่ละตะกอลาทำหน้าที่
คุมด้ายยืนให้ยกขึ้น — ลงสลับกัน ทำให้ด้ายยืนบน-ล่างแยกจากกัน
สามารถสอดกระสวยทอผ้าพุ่งผ่านไป-มาได้ การเก็บตะกอลา
สำหรับผ้าทอที่บ้านหนองขาวจะทำใหม่ทุกครั้ง อุปกรณ์ที่ใช้ คือ ไม้ครุ
หรือ ไม้ตะกอลา



กระบวนการทอผ้าจากไหมประดิษฐ์

การเก็บยก คือ ขั้นตอนสุดท้ายในการเตรียมด้ายยืน ก่อนนำไปผูกขึ้นที่กระดูกเพื่อทอ การทอผ้าปกติทั่วไปจะทอสลับโดยยก 1 ชั้ม 1 แต่ผ้าขาวม้าตากจักที่บ้านหนองขาวจะเพิ่มจุดเด่นด้วยการทอยก 2 ชั้ม 2 ตรงกลางตาผ้าขาวม้าทุกตา เพื่อให้เกิดลายฐาน เป็นการเพิ่มลวดลายซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เมื่อเตรียมขั้นตอนเก็บยกเรียบร้อยแล้ว ม้วนด้ายก็พร้อมเดินทางไปยังผู้ทอในขั้นต่อไป



กระบวนการทอผ้าจากไหมประดิษฐ์

การทอที่กระตุก เป็นการประยุกต์เครื่องมือในการทอผ้าเลียนแบบระบบอุตสาหกรรม ตัวก็ทำด้วยโครงไม้ตั้งทอในท่าห้อยเท้า เช่นเดียวกับกีมือ หรือ หูกทอ ต่างกันที่ด้ายยืนกีมือจะเรียงตามแนวตั้ง ก็กระตุกเป็นแนวนอน กีมือใช้มือส่งกระสวยเส้นพุ่งก็กระตุกใช้มือกระตุก เชือกถักทำให้เกิดแรงกระแทกดันกระสวยพุ่งไป แทนการสอดด้วยมือ ช่วยให้ทอผ้าได้เร็วขึ้น ก็กระตุกมีขนาดใหญ่กว่ากีมือ มีส่วนประกอบ คือ **พื้นหวี ตะกอลา ไม้เหยียบหูก คานแขวน สายกระตุก** หรือ เชือกดึง เวลาพุ่งกระสวย เป็นที่มาของการเรียก “**ก็กระตุก**” ไม้พาดนั่งไม้ม้วนผ้า ไม้ไขว่ ด้ายยืน รากกระสวย กระสวย หลอดด้ายพุ่ง

ขั้นตอน

- ❖ ยกลูกม้วนขึ้นก็ ขึงด้าย นำตะกอลาอันที่ 1 แหวนห้อยกับคาน
หลังคาก็ด้านบน อันที่ 2 ผูกโยงกับไม้เหยียบบนทุกด้านล่าง
- ❖ เมื่อผู้ทอเหยียบไม้เหยียบบนทุก สลับซ้าย-ขวาจะทำให้ตะกอลา
ถูกดึงยกขึ้น-ลง แยกด้านบน-ล่างออกจากกัน
- ❖ ผู้ทอกระตุกเชือก กระสวยด้ายจะพุ่งผ่านด้ายยืนที่แยกออกวิ่ง
ไปตามราง
- ❖ ผู้ทอดึงพันหวี หรือ ฟืม เข้าหาตัวเพื่อกระทบด้ายพุ่ง ทุกครั้งที่
พุ่งจากริมผ้าด้านหนึ่งไปอีกด้านหนึ่ง ทำให้ด้ายพุ่งเรียงชิดกันทำ
เช่นนี้สลับกันไป-มา จนได้ความยาวของผ้าที่ต้องการ

การทอผ้ากระตุก



เว็บไซต์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการวิจัยเรื่อง การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่ชุมชนในท้องถิ่น
อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี
ทีมงานวิจัย นายนิรุฒ จรเชิญ และคณะ
มหาวิทยาลัยราชภัฏกาญจนบุรี
ประมาณ 2559

ผ้าขาวม้าตาจ๊ก

ผ้าขาวม้าลายตาจ๊ก ที่ทอลวดลาย
เรียงร้อยลัดกันไปทุกตาตลอดผืนผ้า มีลายที่
ต่างจากตาผ้าขาวม้าทั่วไป ซึ่งเป็นเอกลักษณ์
เฉพาะของบ้านหนองขาว คือ ตาจ๊กและตา
ยก นอกจากนี้ยังมีการเพิ่มลวดลายคั่นกลาง
ตาผ้าและตาจ๊กทุกตา ด้วยการทอเส้น
คั่นกลางตาในแนวอื่น และทยอยกลาย
คั่นกลางตาในแนวพุ่ง เป็นจุดเด่นที่สามารถ
เพิ่มความงามให้กับลายผ้ามากยิ่งขึ้น

